

Y. Bertels
akademik

Nizami sufiydimi?..

Çox qəribədir ki, ən qədimlərdən «Sirlər xəzinəsi» sufi təlimlərin toplusu hesab olunub. Əlbəttə bu heç də Nizaminin sufizmə doğma münasibətindən irəli gəlmir. Gərək onun poemalarına lazımi diqqət yetirməyəsən ki, Nizamini heç şübhəsiz sufi şeyxlərinin cərgəsində sayasan. Onu deyək ki, Nizami poemalarının heç birində sufizmin istilahlara rast gəlməzsən. Sufilərin **zat, sifət, asma** və başqa istilahları Nizami poemalarında demək olar ki, yox dərəcəsinədir. Nizaminin poeziyasında bircə dəfə də olsun **təsəvvüf, sufi** və **təriqət** kəlmələri oxucunun qarşısına çıxmır. Heç hər hansı dərvişin düşdüyü **hal** belə xatırlanmır. Adətən sufi şairlər öz iri həcmli əsərlərində pirlərinin adını çəkir. Həyatda ya poeziyada rast gəldikləri uğurları öz pirlərinin adıyla bağlıyrlar. Nizaminin poemalarında belə şeyə rast gəlməzsən. Yaxşı bəs onda bəziləri niyə Nizami Gəncəvini sufi müəlliflərin cərgəsinə qatırlar? Bəlkə dahi şair hansısa sufi təşkilatının üzvü imiş? Bunlara cavab axtarmağın mənası yoxdur...

Dövlət şah özünün «Təzkirat eş – şüara» əsərində deyir ki: «Şeyx Nizami Əxi Fərrux Zəncaninin müridlərindən idi».

Burda ən maraqlı məlumat **əxilər** haqqındadır. İbn Batuta 1325-32-ci illərdə Ankara tərəflərə səyahət zamanı onlarla rastlaşmış. Batuta belə yazır: *«əxilər bütün türkmən, rum əyalətlərində yaşayır. Hər bir şəhərdə və kənddə onlara rast gələrsən. İnanın ki,*

dünyada əxilər kimi insana qayğı göstərən, xüsusilə əcnəbilərə diqqət yetirən, acları doyuran, qəribləri hər cürə xətdən qoruyan adamlara heç yerdə rast gəlməzsən. Əxi – o kəslərdir ki, öz ətraflarına subayları, cavanları, tənha insanları toplamağa çalışırlar. Onlar yer-yurd salır, həmin yurdlarda işıq, şam yandırır, hətta insana dolanışiq üçün lazım olan qab-qacaq da yığırlar. Əxilərin hərəsi gündüz işdə çalışır, axşam öz yığnaqlarına qayıdanda insana dolanışiq üçün nə lazımdırsa – yemək-içmək, meyvə və s. alırlar. Əyər şəhərdə qərib bir kəsə rast gəliblərsə, onlar həmin qəribə himayə durub öz yanlarına aparır, qonaq kimi əzizləyir, heç vaxt onu tək-tənha buraxmazlar. Həmin adamsa, ta bu şəhərdən çıxıb gedənə qədər onların mehmanı olur. Bu dünyada mən əxilər kimi halal insanlara demək olar ki, rast gəlməmişəm»...

Nizaminin yaşadığı Gəncədə əxilərə çox tez-tez rast gələrdin. Heç şəksiz ki, şeyx Nizami onların həyatını öyrənib, özlərini də həyatda tanıyıb-bilib...

Hər nə cür olur-olsun, Nizami öz yaradıcılığında və eləcə də öz həyatında insan cəmiyyətini daha mütənasib, daha xoşbəxt görmək istəyirdi. Bunu Nizaminin bütün poemalarında görmək mümkündür. Nizami əsərlərini oxuyanlar, onun yaradıcılığı ilə tanış olanlar elə güman etməlidir ki, şeyx Nizami həmin əxi təşkilatları ilə münasibətdəymiş. Yoxsa böyük şair öz əsərlərində Gəncənin o vaxtkı həyatında böyük rol oynayan əxiləri belə öyməz, uca mövqedə tutmazdı...